

Margaretha Mickwitz, Agneta von Essen & Elisabeth Nordgren (toim.) 2008: *Roolien Murtajat. Tasa-arvokeskustelua 1960-luvulta 2000-luvulle*. Gaudeamus, Helsinki, 309 s.

Suomalaisen tasa-arvokehityksen ja -keskustelun erääksi merkittäväksi käännekohtaksi voidaan merkitä 1960-luvun loppupuoli. Tuolloin jo pian äänioikeuden saavuttamisen jälkeen hiljaiseksi vaientunut suomalainen tasa-arvokeskustelu sai niin voimakkaasti uutta tuulta siipiensä alle, että tuon muutoksen on nähty merkinneen suomalaisen naisasia-liikkeen toisen *taistelukauden*¹ alkua. Vuonna 1966 perustettu Yhdistys 9 on elimellinen osa uudenlaisen tasa-arvo- ja sukupuoliroolikeskustelun heräämistä sekä laajemmin suomalaisen valtiollisen tasa-arvopoliittikan liikkeelle lähtöä. Yhdistys 9:n aktiivien Margaretha Mickwitzin, Agneta von Essenin ja Elisabeth Nordgrenin toimittama *Roolien Murtajat* -teos valottaa kuusikymmenluvulla alkanutta sukupuolirooli- ja tasa-arvokeskustelua sekä Yhdistys 9:n toimintaa, tavoitteita ja saavutuksia siinä mukana olleiden henkilöiden kirjoitusten ja haastattelujen kautta.

Teoksessa 13 eri kirjoittajaa luovat silmäyksiä suomalaisen tasa-arvokeskustelun ja -lainsäädännön sekä sukupuoliroolien muotoutumiseen ja kehitykseen viimeisten neljän vuosikymmenen ajalta. Kirjoittajat peilaavat tämän päivän tilannetta 60-luvun tilannetta vasten, maalaavat kuvaa muutoksesta, kartoittavat pysyviä ongelmakohtia sekä luovat katsauksia tasa-arvon tulevaisuuteen. Kirjaan sisältyy myös useita haastatteluja, joissa ääneen pääsevät tunnetut kuusikymmenlukulaisen keskustelun aikalaiset ja yhteiskunnalliset tasa-arvoaikuttajat Jutta Zilliacuksesta Tellervo Koiviston ja Elina Haavio-Mannilaan.

Roolien Murtajat tarjoaa mielenkiintoisen kurkistuksen 1960-luvun ajankuvaan, tunnelmiin sekä niihin lähtökoh-

¹ Näin kuusikymmenluvun murrosta kutsuu Riitta Jallin-oja, teoksessaan ”Suomalaisen naisasia-liikkeen taistelukaudet. Naisasia-liike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-asenteellisen muutoksen heijastajana.” WSOY, Juva 1983.

tiin, joista kipinä tuolloiselle tasa-arvotoiminnalle syttyi. Teos ei kuitenkaan keskity vain Yhdistys 9:n lyhytaikaisen (1966–1970) toiminnan tarkasteluun. Se myös luo kattavan katsauksen siihen pohjaan, jolta suomalaista tasa-arvoa edelleenkin rakennetaan, ja tuo esiin valtiollisen tasa-arvopoliittikan kuusikymmenlukulaiset juuret. *Roolien murtajat* tuo yksissä kansissa ansiokkaasti ja persoonallisen vaihtelevin tyylein nähtäville suomalaisen tasa-arvokeskustelun ja -politiikan rakentumista eri näkökulmista. Samalla se piirtää esiin näiden tuiki tärkeää historiaa. Kirja on myös mainio tietopaketti Yhdistys 9:n toiminnasta kiinnostuneille, sillä liitteenä ovat myös mm. yhdistyksen säännöt, tietoa työryhmistä ja toiminnan vuosittaisesta etenemisestä.

Yhdeksän ryhmästä valtiolliseen tasa-arvopoliittikaan

Yhdistys 9:n toiminta perustui ajatukselle yhteiskunnan sukupuoleen perustuvan roolijaon perinpohjaisesta tutkimisesta ja muuttamisesta. Vaatimuksena oli yhteiskunta, jossa yksilöt – niin naiset kuin miehetkin – voisivat sukupuolestaan riippumatta toteuttaa itseään haluamallaan tavalla, vapaana sukupuoliroolien kahlitsevista normeista, ilman lainsäädännöllisiä ja yhteiskuntapoliittisia esteitä. Yhdistyksen toiminnan keskuksessa ja sen ajattelun pohjalla oli sosiologisen tutkimuksen piiristä kummunnut rooliajattelu, jossa yhteiskuntaan pientyneet sukupuolittuneet jaot nähtiin sosialisatian, kasvatuksen ja tottumuksen tuloksena: rakentuneina, normalisoituina ja totunnaisina rooleina jotka voitaisiin uudenslaisella ajattelulla, tutkimuksella sekä juridisilla ja yhteiskuntapoliittisilla muutoksilla murtaa.

Yhdistys 9 toimi vain neljän vuoden ajan ennen kuin lopetti itse itsensä. Se onnistui lyhyessä ajassa herättämään hyvin laajaa ja näkyvää keskustelua. Se oli yhteiskunnan uudistamiseen tähtäävä painostusliike, joka kyseenalaisti voimakkaasti totunnaisia elämäntapoja ja käytäntöjä. Liike lopetti itse itsensä vain neljän vuoden kiivaan toiminnan jälkeen. Yhdistyksen piiriin kuuluneet henkilöt ja heidän muotoilemansa vaatimukset imeytyivät varsin nopeasti valtiokoneistoon. Liikkeen aktiivit vaikuttivat myöhemmin asiantuntijoina niin lainsäädäntöön, politiikan suuntaviivoihin kuin tiedonvälitykseenkin, murtaen yhteiskunnan epätasa-arvoa tuottavia rooliasetelmia systeemin sisältä päin ja luoden osaltaan pohjaa myös tämän päivän suomalaiselle tasa-arvopoliittikalle ja -keskustelulle.

Teos esittelee suomalaisen tasa-arvokeskustelun, -lakien ja -politiikan kehittymistä viimeisten vuosikymmenten aikana. Siinä ei keskitytä vain tarkastelemaan yhdistyksen toimintaa, vaan pyritään tekemään näkyväksi sitä, kuinka yhdeksäläisten piirissä artikuloidut ja 60-luvun radikaalisiin pohjaavat tasa-arvonäkemykset ovat olleet voimakkaasti muokkaamassa valtiollista tasa-arvopoliittikaamme. Yhdistyksen toiminnan luomat suuntaviivat ovatkin vahvasti nähtävillä vielä tämän päivän yhteiskunnallisessa todellisuudessamme. Tämän vuoksi kirjan keskiössä oleva kuusikymmenlukulaispohjaisen tasa-arvopoliittikan periaatteiden ja sen piirissä vallinneiden ajatusten kriittinen arviointi ei olekaan vain menneiden muistelu, vaan se auttaa hahmottamaan myös nykyistä tasa-arvotilannetta.

Teos perustuu osittain aikalaismuisteloille sekä viime vuosikymmenten tasa-arvotoimijoiden tilinpäätösmäiselle linjojen vedolle. Kun itse toimijat ovat arvioimassa toimintansa vaikutuksia ja merkitystä, ei voida välttyä elämäkerrallisen esityksen tyyppiseltä sivutuotteelta. Teksteistä viivahdtaa lukijan nenään silloin tällöin positiivisen omakuvan rakentamisen vieno tuoksu: tarve osallistua oman historiallisen muotokuvansa maalaamiseen ja halu muokata jälkipolvien käsitystä toimintansa merkityksestä myönteiseen suuntaan tämän päivän ehdoin. Tämä vivahde tulee esiin mm. Margaretha Mickwitzin kirjoituksessa ”Tutkijat ja Yhdistys 9”, jossa – kylläkin uskottavasti argumentoiden – oikaistaan tutkimuksessa toistuneita ”väärää tulkintoja” yhdistyksen toiminnasta.

Huikkea institutionaalinen muutos

Teoksen kovan ytimen ja koossapitävän rungon muodostavat yhdistyksen ensimmäisen puheenjohtajan Margaretha Mickwitzin analytyttiset ja suomalaisen tasa-arvokeskustelun suurta linjaa selkeyttävät artikkelit. Nämä tarjoavat mielenkiintoisen näköalan siihen tilanteeseen ja niihin ongelmiin, joista järjestön toiminta kumpusi, sekä niihin keinoihin joilla ongelmien kimppuun käytiin. Kautta teoksen pirstävän vaihtelevien tekstien kartoitetaan suomalaisen tasa-arvon valtiollistumisen konkreettisinta ydintä; viime vuosikymmenien lainsäädännön tasa-arvoistumisen hurjaa muutosta. Erittäin mielenkiintoinen ja informatiivinen on Holger Rotkirchin – yhdistyksen juridisen työryhmän puheenjohtajan – kirjoitus ”tasa-arvoisuus lain edessä?”, jossa käydään systemaattisesti läpi tasa-arvon kehitystä lainsäädännön kautta. Tekstit osoittavat, että yhdeksäläisten 60-luvulla artikuloidut vaatimukset ovat pitkälti integroituneet suomalaisen tasa-arvolainsäädäntöön. Laki takaa molemmille sukupuolille saman palkan samasta työstä, sukupuoleen perustuva syrjintä on laissa kielletty ja institutionaalisesti molemmille sukupuolille on turvattu yhdenmukaiset mahdollisuudet osallistua niin julkisen maailman toimiin, työelämään kuin perhe-elämäänkin. Leila Mälärtin artikkeli, jossa kuvaillaan 60-luvulla lähes katastrofaaliseen tilaan ajautunutta lasten päivähoitotilannetta ja siihen liittyntä kiivasta arvokeskustelua, paljastaa kotoisen tasa-arvopoliittikkamme reaktiivisen luonteen ja konkretisoi tuolloisen muutoksen kipeän tarpeen arkipäivän tajuamisen tasolle. Tarinasta tulee selville, että 1960-luvulla lähinnä naisten arkipäivää ja työelämään osallistumista hankaloittavat institutionaaliset puitteet – joiden korjaaminen oli eräs yhdistyksen keskeisimpiä vaatimuksia – ovat neljän vuosikymmenen aikana muuttuneet hurjasti parempaan suuntaan.

Marina Pimenoff kertoo kirjoituksessaan ”Edistyksen kierokulku” mielenkiintoisia omakohtaisia kokemuksiaan tasa-arvoasian tunnetuksi tekemisestä ja suhtautumisesta tuolloin radikaalina nähtyä tasa-arvoa ajaviin naisiin ja miehiin. Artikkelin antaa myös maistiaisia tämän päivän kontekstissa roisilta kuulostavasta retoriikasta, jollaista käytettiin mm. tuolloisen aborttikeskustelun ympärillä. Niin Pimenoff kuin teoksen muutkin kirjoittajat sekä siihen haastatellut henkilöt useasti toistavat, että tämän päivän näkökul-

masta on hankalaa tavoittaa sitä, millainen oli tuolloinen asenneilmapiiri naisten aseman parantamista kohtaan ja miten kiivaasti tuolloin sukupuoliroolikeskusteluun suhtauduttiin. He muistuttavat, että totunnaisesta kiinni pitäminen, vastustus uusille aatteille ja sukupuolten suhteita tasa-arvoistaville uudistuksille oli joissakin piireissä takavuosina niin kiivasta ja räikeän suoraan artikuloitua, että sitä on hankalaa poliittisen korrektiuden sekä syrjinnän ja loukkaavan kielenkäytön kieltävien lakien maailmassa muistaa. Keskustelu muutoksesta sekä kehityksen elävä, selväkielinen ja omakohtainen artikuloiminen ovat yksi *Roolien murtajien* vahvuuksista ja tärkeistä kontribuutioista tämän päivän tasa-arvokeskusteluun.

Huomasin tekstejä lukiessani miettiväni mahtaako nyky päivän 18-vuotias tyttö ravintolaa mennessään tietää, ettei hänen sisarensa muutama vuosikymmen sitten voinut viettää ravintolailtaansa ilman herraseuraa? Muistammeko enää, että raiskaus avioliitossa tuli rangaistavaksi vasta 1994? Tuleeko tuoreelle isälle mieleen, että ajatus isyyslomasta tai vapaaehtoisesti kotonaan lasta hoitavasta isästä nähtiin vielä äskettäin absurdina ja naurettavana? Nämä ovat kaikki tasa-arvokeskustelun aikaansaamia poliittisia uudistuksia, joiden pohjan voidaan nähdä olevan 60-luvun lopulla heränneissä tasa-arvovaatimuksissa. Lukiessa mieleen tuli kuinka tärkeää on lähimenneisyyden muistaminen tasa-arvonäkökulmasta ja miten tarpeellista olisikaan tasa-arvokehityksen historian valtavirtaistaminen jokaisen kansalaisen historiatietoisuuteen. Vanhojen muistelu ja muutoksen pureskelu on tässä suhteessa yhteiskunnallisesti hyvin terveellistä, sillä se muistuttaa sukupuolisen tasa-arvon valtiollisen huomioimisen lyhyestä historiasta ja tasa-arvoajat telun aikaansaamasta hurjasta yhteiskunnallisesta muutoksesta. Tämä auttaa pitämään mielessä sen, että myös saavutettuja etuja on edelleen osattava puolustaa. Kirjan sivuilla esitelty keskustelu muistuttaa myös niistä epätasa-arvoisista yhtymäkohdista, jotka ovat löydettävissä eilisen ja tämän päivän väliltä.

Murtuivatko roolit?

Teoksen viimeinen artikkeli, Margaretha Mickwitzin ”1960–2000 – mikä muuttui?”, on mainio tasa-arvounesta herätelvä, tuoreeseen tietoon ja keskusteluun perustuva katsaus tähän päivään viimeisten vuosikymmenien kehityksen valossa. Artikkelia lukiessa tulee selväksi, että kehityksestä huolimatta roolit eivät ole murtuneet: sukupuolia kahlitsevat asenteet saavat edelleen ilmentymänsä mm. naisten kehnommassa uraetenemisessä ja naisvaltaisten alojen matalammassa palkassa, (seksuaalisen) väkivallan ja häirinnän yleisyydessä ja sen sukupuolijakaumassa, sekä vaikkapa siinä, että miehet eivät käytä oikeuttaan pitää vanhempainlomaansa. Lainsäädäntö ja valtiollinen huomiointi ovat tunnustuksia ongelmien olemassaolosta, mutta ne eivät itsessään vielä poista ongelmia. Tämänhetkisen suomalaisen tasa-arvon yhtenä esteenä ja kehityksen hyytymisen syyinä on nähty yhteiskunnassa laajalti elävä käsitys siitä, että tasa-arvo on jo toteutunut. Nykyisin tasa-arvopuhe koetaan usein vaivaannuttavaksi valittamiseksi ja feministiksi

tunnustautuessaan saattaa leimaantua hankalaksi marisijaksi. Ongelmat näyttävät lymyvän luutuneissa asenteissa ja rakenteisiin piiloutuneissa käytännöissä, joihin puuttuminen 60-luvulla kaavailtiin keinoin on osoittautunut hankalaksi. Arkipäivän, asenteiden ja rakenteiden tasolta katsottuna ”tasa-arvon mallimaa” Suomi onkin pysynyt voimakkaasti epätasa-arvoisena. Läpi teoksen kirjoittajat käsittelevät niitä pysyviä ongelmia, joita valtiollistunut tasa-arvopolitiikka ja lainsäädäntö eivät ole kyenneet kitkemään.

Eräs tärkeimmistä Yhdistys 9:n tavoitteista – yksilöiden tasolta nouseva asenteiden muutos sukupuolten samanarvoisuutta tunnustavaan suuntaan – ei ole toteutunut samassa tahdissa julkilausumien, valtiollisten kädenpuristusten ja juridisten uudistusten kanssa. Edelleenkin sukupuoli pysyy Suomessa merkittävämpänä yhteiskunnallista eriarvoisuutta tuottavana kategoriana. Teoksen läpi kulkevaksi vireeksi ja osittain tahattomaksi punaiseksi langaksi rakentuikin voimakkaan ristiriitainen viesti. Lukijan mielessä sen tekstien kokonaisuudesta tulee esiin – yhteiskunnallisen tasa-arvotilanteen näkyväksi tekemisen ohella – tahattomasti rakentuu itsekritiikki. Kirjan keskeinen sisältö on yhdistyksen toiminnan merkityksen ja 60-luvulta lähtöisin olevien tasa-arvoajatusten kestävyuden korostuksessa. Sen keskeiseksi viestiksi rakentuu ajatus siitä, että suomalainen tasa-arvokeskustelu, -ajattelu ja -politiikka rakentuu yhdistyksen periaatteiden ja toimintamallien perustalle. Paradoksaalisesti oman toiminnan merkitysten ja kestävyiden painottaminen toimii kuitenkin itsekritiikkinä: koska hoito ei näytä purevan ongelmien perimmäisiin syihin, voidaan nähdä että käytetyt lääkkeet eivät ole olleet sitkeään tautiin tarpeeksi tehokkaita.

Näyttää siltä, että valtiofeminismi ei ole tavoittanut feminiämiä pelkäävää kansaa, eikä 60-luvulta perityillä lääkkeillä tunnutta pääsevän enää pidemmälle. Pysyvien ongelmien tunnustaminen, uusien huomioiminen ja tehokkaiden hoitokeinojen pohtiminen on myös osa kirjan antia, mutta kriittisesti katsottuna ne eivät aivan kosketa ongelman ydintä. Uusi aika ja muuttunut tilanne vaatii aiempaa tehokkaampia aseita. Jos tavoitteena pidetään oikeudenmukaista yhteiskuntaa, jossa pyritään myös kunnioituksen tasa-arvoon ja moniarvoisuuteen ja etsitään vaihtoehtoja miesnormisuudelle, perinteiset 60-luvun keskustelusta juontuvat, sukupuolen binaarisuuteen perustuvat hyvinvointivaltion kehittämisen keinot näyttävät loppuun pelatuilta. Heteroseksuaalisen normatiivisuuden purkaminen, kaksijakoisien sukupuolikäsitteiden horjuttaminen ja uudenlainen sukupuolen ymmärtäminen näyttävät olevan keinoja, joilla aito moniarvoisuus voisi toteutua. Nämä hankalasti 60-lukupohjaiseen perhe- ja tasa-arvopolitiikkaan sisällytettävät seikat ovatkin tämän hetken yhden- ja oikeudenmukaisuuskeskustelun kuumia perunoita ja kulmakiviä. Samalla ne ovat nykyisen poliittisen keskustelun radikaaleja laitasetuja, joilla sopii vieläkin käyttää 60-luvulta tuttua rankkaa sanasäilää sekä poliittisesti epäkorrektia kieltä: argumentteja luonnollisuudesta ja luonnonvastaisuudesta, voimakkaan moraalisia äänenpainoja sekä kiivasta totunnaisuuden puolustamista.